

С. И. ЛИТВИН

*Степан Йосипович Литвин, викладач
Закарпатського державного університету*

ПРАВО SUI GENERIS НА НЕОРИГІНАЛЬНІ БАЗИ ДАНИХ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ЗМІСТУ

Поряд із традиційними об'єктами цивільного права - речами, роботами, послугами - з'явилися нові, нетипові, некласичні об'єкти. Останні за об'єктивно притаманними їм властивостями є такими, які людина безпосередньо не може побачити або доторкнутися до них («винахід», «ноу-хау» і їм подібні); вони лише не так давно стали відомими цивільному праву. До їх числа відносяться і бази даних (далі за текстом «БД» - прим. авторів). Проте, як правовий режим баз даних, що характеризуються ознаками оригінальності законодавцем визначений досить чітко - вони є об'єктами авторського права, то бази даних, які не відповідають критеріям оригінальності, охороняються в межах sui generis, або «своєрідного права», «права особливого роду».* У зв'язку з цим постає питання правової природи зазначеного «особливого права», його змісту в об'єктивному та суб'єктивному значенні, ознак «своєрідності», які мають прямо

С.Й.Литвин, 2009

* sui generis в перекладі з лат. означає єдиний, єдиний в своєму роді, такий, що не підпадає під встановлені типи - http://ru.wiktionary.org/wiki/sui_generis

відбивати властивості таких баз даних. Жодного прямого натяку на вихідні положення у вирішенні піднятого питання, законодавець не дає. Як наслідок, творець неоригінальної бази даних не має дієвого юридичного механізму захисту результату своєї праці і своїх економічних (майнових) інтересів*.

Аналіз останніх досліджень і публікацій дозволяє дійти висновку, що зазначена проблема - визначення правової природи права sui generis, його змісту та способів захисту, в науці цивільного права не вирішена. Це обумовлено, на думку авторів, насамперед, відсутністю наукових досліджень властивостей неоригінальних баз даних як об'єкта правовідносин і їх (властивостей, якостей) юридичного значення. З останніх робіт варто назвати роботу Г. О. Андрощук «Право інтелектуальної власності на неоригінальні бази даних: аналіз регіонального і національного законодавства», в якій автор зосередив увагу саме на охороні баз даних, які не відповідають умовам надання охорони авторським право¹, а також А. Є. Сичова «База даних як об'єкт правової охорони в Російській Федерації»².

Основною метою статті є визначення поняття та змісту суб'єктивного права на неоригінальні бази даних (sui generis) При цьому, ми будемо використовувати метод дослідження слідуючи від загального до приватного.

У загальному вигляді базу даних можна охарактеризувати як єдине, велике сховище даних, яке однократно визначається, а потім використовується одночасно багатьма користувачами. Прикладом БД може бути база даних в університеті з інформацією про студентів, курси, що вони відвідують, стипендії, які вони отримують, про вже вивчені предмети, про результати здачі різних іспитів і т.д.; база даних, розміщена на Web-сервері книжкового магазину, завдяки якій відвідувачі мають можливість відшукувати книги по різних категоріях, проглядати їх, набувати інформацію про наявність книги в роздрібній мережі, насамкінець, купувати книги і т.д.

З авторсько-правової точки зору під базу даних розуміється об'єктивна *форма* (виділ. авторами) представлення та організації сукупності даних, систематизованих таким чином, щоб вони могли бути знайдені та опрацьовані за допомогою ЕОМ. При цьому бази даних, які представляють собою результат творчої праці за підбором та організацією даних визначаються законом як об'єкт авторського права і охороняються незалежно від того, чи є дані, на яких вони ґрунтуються або які вони включають, об'єктами авторського права чи ні³.

У той же час, авторсько-правова охорона не поширюється на ідеї та принципи, які лежать в основі бази даних та на самі бази даних, якщо останні не характеризуються ознаками оригінальності (оригінальності «виразу та зусиль»), інакше, їх створення не обумовлено творчою працею її творця, а пов'язано з застосуванням стандартних або механічних прийомів і суттєвими внесками в її створення. Заслуга таких баз даних полягає не скільки в способі рубрикації матеріалу, скільки в його обсязі та можливості швидкого доступу. Прикладом таких баз даних можуть бути телефонні довідники, каталоги, адресні книги і т.п., які не мають ознак об'єкта авторського права.

Отже, основною відмінністю неоригінальних баз даних від баз даних, що є об'єктом авторського права є відсутність творчої праці її виробника в підборі, розташуванні складових частин такої бази даних та її упорядкуванні. І, далі, якщо для визнання бази даних об'єктом авторського права необхідним є лише творчий внесок в її створення і право байдуже до часових, фінансових, людських ресурсів творця, то визнання неоригінальної бази даних об'єктом правовідносин є обов'язковим внесення значного вкладу в процес накопичування, перевірки або представлення змісту бази даних. Саме ця властивість детермінує поведінку людини - суб'єкта права та в загальному вигляді визначає правовий режим неоригінальних баз даних**. Останній визначається специфікою

* Поняття «неоригінальні» бази даних є умовним і використовується авторами лише для відмежування їх від баз даних, що є об'єктами авторського права.

"Більше детально про «правовий режим» - Жуков В.И. Правовой режим нетипичных объектов интеллектуальной собственности // Правовое государство. Проблемы правотворчества. - Тарту. -

об'єкта (неоригінальна база даних), який має нематеріальних характер і економічну цінність за можливість його використання.

Відповідно до ст. 10 Закону України «Про авторське право і суміжні права» правовий режим неоригінальних баз даних визначається через категорію *sui-generis* (своєрідне право, право особливого роду)⁴. Зазначене право в 1996 р. було закріплено й на міжнародному рівні, зокрема з метою гармонізації правового режиму баз даних Європейський парламент та Рада прийняла Директиву 96/9/ЄС «Про правову охорону баз даних»⁵.

Ідея закріплення на законодавчому рівні права *sui-generis* (нетипового, своєрідного по відношенню до суб'єктивного права інтелектуальної власності) обумовлено необхідністю забезпечити стійкість та рівномірний розподіл інвестицій у виробництво та використання електронних баз даних, а також їх (інвестицій) правовий захист. До цього часу захист інтересів «творців» неоригінальних баз даних здійснювався за допомогою правових інструментів або договірних права, зокрема зобов'язань з нерозголошення інформації, або інституту захисту від недобросовісної конкуренції.

Виникаючи на основі діючої норми об'єктивного права, суб'єктивне право стає цілком самостійним явищем, якісно відмінним від об'єктивного права, в нього свій самостійний процес утворення, свої зв'язки з суміжними явищами, свій індивідуальний зміст⁶. Об'єктивне право (приписи Закону України «Про авторське право і суміжні права», положення Директиви 96/9/ЄС «Про правову охорону баз даних»), безсумнівно, є базою для виникнення суб'єктивного права *sui-generis*. Однак воно не породжує його (суб'єктивне право) автоматично, а лише створює можливість його виникнення у суб'єктів при наявності певного юридичного факту. Таким юридичним фактом є факт створення неоригінальної бази даних у наслідок значних фінансових, часових, трудових та інших ресурсів її «творця», розробника.

Отже, сам факт створення неоригінальної бази даних є недостатнім, для виникнення суб'єктивного права *sui-generis* на неї. Обов'язковою передумовою для визнання факту створення неоригінальної бази даних в якості юридичної підстави набуття особою права на таку базу даних є факт значного внеску особи в отримання, перевірку та представлення змісту бази даних. Внесок у цьому розумінні може бути «суттєвим» як по своїх якісних, так і по кількісних показниках, а також того чи іншого⁷. До цього слід додати, що тягар доведення факту внесення істотного внеску у створення неоригінальної бази даних, покладається на розробника такої бази даних, відповідно до п. 54 преамбули, п. 1 ст. 7 Директиви Європейського Парламенту і Ради «Про правову охорону баз даних»⁸.

Природні властивості нематеріального об'єкта (бази даних) обумовлюють ще одну особливість, яка відбивається на його правовому режимі. Як і будь-який інший нематеріальний об'єкт, база даних, в тому числі і неоригінальна, може одночасно використовуватися необмеженим колом осіб, адже, передумовою її використання є знання, інформація. Перепоною для такого використання може бути тільки право, обмеження, встановлені законом. Проте, якщо, скажімо, при створенні неоригінальної бази даних «X» одним розробником, інша особа, яка не знала та не могла знати про існування неоригінальної бази «X», самостійно і незалежно від першого розробника накопичило, перевірило та представило такі ж дані в новій базі, ця інша особа має право використовувати останню і наявність бази даних «X» не є для цього перепоною. Інакше кажучи, для правового режиму таких об'єктів як неоригінальні бази даних, характерним є можливість множинності суб'єктів-правоволодільців, яка не притаманна абсолютним правам.

З цього випливає наступний важливий висновок, *право sui-generis на неоригінальну базу даних є квазівиключним майновим правом*, щодо «якого правомірно говорити не про абсолютну «охорону» об'єкта, а про «захист прав та інтересів суб'єкта»⁹. Квазіабсолютне право, як слушно відзначив проф. В. А. Дозорцев, є менш надійним, ніж повноцінне абсолютне право, хоча більш універсальне. Проте від цього воно не перестає бути виключним, хоча зміст цієї «виключності» відрізняється від традиційного виключного права¹⁰. Зазначене право закріплює монополію, хоча і обмежену, але достатню для введення об'єкту в економічний обіг, і дозволяє користуватися цим правом, а також здійснювати його захист засобами, значною мірою аналогічній тим, які використовуються для абсолютних прав¹¹.

Отже, особливістю права sui-generis є те, що воно може належати на один і той же об'єкт самостійно і незалежно кільком особам, кожен з яких може використовувати зазначений об'єкт (неоригінальну базу даних). Всі треті особи не вправі цього робити, останні можуть здійснювати використання лише з дозволу правоволодільця. Останній вправі передати (відчужити) або надати дозвіл на використання бази даних іншій особі. Отже, назване право може бути самостійним об'єктом цивільних правовідносин.

Окрім правомочності на використання бази даних, зміст права sui-generis включає *правомочність розробника бази даних запобігати витягненню та/чи повторному використанню* всього вмісту бази даних чи значної її частини у якісному чи кількісному вимірі¹².

Під «витягненням» слід розуміти постійну чи тимчасову передачу всього вмісту бази даних чи значної її частини іншому носію інформації в будь-який спосіб та в будь-якій формі. Більш того, дозвіл правоволодільця потребує навіть тоді, коли відтворення на екрані вмісту бази даних зумовлює необхідність постійної чи тимчасової передачі такого змісту в цілому або його значної частини на інший носій інформації¹³.

«Повторне використання» означає будь-яку форму оприлюднення всього вмісту бази даних чи значної її частини шляхом розповсюдження копій, здачі в найм, шляхом передачі в оперативному режимі чи іншої форми передачі. Проте, слід зазначити, що Директива Європейського Парламенту і Ради «Про правову охорону баз даних» не дозволяє багаторазове та систематичне витягнення і повторне використання незначних частин вмісту бази даних, що включає дії, які суперечать нормальному експлуатуванню бази даних чи які не виправдано завдають шкоди законним інтересам розробника бази даних. З цього витікає наступний висновок, що правоволодільць (розробник) бази даних, яка оприлюднена у будь-який спосіб, не може перешкоджати законному користувачу бази даних витягати та/чи повторно використовувати для будь-яких цілей незначні частини її вмісту (підкреслено авторами) у якісному чи кількісному вимірі. В той же час, слід наголосити, що чинне законодавство України про авторське право не робить жодних застережень щодо того, яка частина вмісту неоригінальної бази даних може використовуватися законним користувачем вільно. Автор вважає, що доцільно на рівні національного Закону передбачити, що законні користувачі баз даних, які були оприлюднені у будь-який спосіб, можуть без дозволу її розробника витягати чи повторно використовувати значну частину її вмісту: а) у разі витягнення для особистих цілей вмісту неелектронної бази даних; б) у разі витягнення для цілей ілюстрування навчання чи наукового дослідження, за умови вказування джерела і якщо це виправдано необхідністю досягнення некомерційних цілей; с) у разі витягнення та повторного використання для цілей державної безпеки чи для цілей адміністративного провадження або судочинства.

Наведені міркування, викладені вище, підтверджують, що розвиток нових видів нетипових об'єктів, поява їх в обігу, свідчить про розширення змісту поняття виключного права, точніше, про його модифікацію.

¹ Андрушук Г. О. Право інтелектуальної власності на неоригінальні бази даних: аналіз регіонального і національного законодавства // Теорія і практика інтелектуальної власності. - № 4. - 2008. - С. 16.

² Сичов А. Є. База даних як об'єкт правової охорони в Російській Федерації. Автореф. дисер. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук: спеціальність 12.00.03. - М., 2003. - 24 с

³ Подібна база даних використовується, наприклад, оперативним книжковим магазином в мережі Інтернет як [Amazon.com](http://amazon.com) - прим. авторів

⁴ Подишбихин Л. Правовая охрана программ для ЭВМ и баз данных // Закон. - 2000. - № 4. - С. 59-65.

⁵ Закон України «Про авторське право і суміжні права» // Відомості Верховної Ради України. - 2001. - № 43 (26.10.2001). - Ст. 214.

⁶ Директива 96/9/ЄС Європейського Парламенту та Ради «Про правовий захист баз даних» від 11 березня 1996 року http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_241

⁷ Чечот Д. М. Суб'єктивне право и формы его защиты. - Ленинград: Из-во Ленинградского университета. - 1968. - 72 с. - С. 6.

⁸ Бентли Л., Шерман Б. Право интеллектуальной собственности: Авторское право/ Пер. с англ. В.Л.Вольфсона. – СПб: Издательство «Юридический центр Пресс». – С.525

⁸ Директива 96/9/ЄС Європейського Парламенту та Ради «Про правовий захист баз даних» від 11 березня 1996 року // http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_241

⁹ Дозорцев В. А. Интеллектуальные права: Понятие. Система. Задачи кодификации. Сборник статей / Исслед. центр частного права. - М.: Статут, 2005. - С. 46.

¹⁰ Там само. - С. 65.

¹¹ Дозорцев В. А. Понятие исключительного права // Юридический мир. - 2000. - № 3. - С. 6.

¹² Директива 96/9/ЄС Європейського Парламенту та Ради «Про правовий захист баз даних» від 11 березня 1996 року // http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_241

¹³ п. 44 Преамбули Директиви 96/9/ЄС Європейського Парламенту та Ради «Про правовий захист баз даних» від 11 березня 1996 року // http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_241

Отримано 25.03.2009

Резюме

В данной статье автором раскрываются проблемные вопросы определения правовой природы sui generis (право особенного рода). В Украине на сегодняшнее время остается не решенной проблема правовой охраны «неоригинальных» баз данных, которые хотя и не относятся к результатам творческого труда, но на их создание были затрачены трудовые, материальные и финансовые ресурсы - телефонные и адресные справочники, каталоги книг, каталоги цен, картотеки, планы города и прочее.

Обосновывается необходимость введения специальной правовой охраны неоригинальных баз данных на основе анализа положений проекта международного договора в отношении баз данных, обсужденного в Женеве на дипломатической конференции в 1996 г.

По мнению автора, право sui generis на неоригинальные базы данных - это квазиабсолютное имущественное право, что призвано охранять не объект, а защищать права и интересы субъекта.

Summary

The article under consideration deals with the problematic issues of defining sui generis legal nature (special right). Nowadays the problem of legal protection of unauthorized data bases, which do not belong to the results of creative activity though their establishment labour, material and financial resources - telephone and address books, literature catalogues, price lists, card indexes, city maps, etc.

The article substantiates the importance of the introduction of special legal protection of unauthorized data based on the analysis of the principles of the draft of the international agreement on data bases, discussed on the diplomatic conference in Geneva, 1996.

According to the author, sui generis right for the unauthorized data bases is the quasi-absolute property right determined not to protect the object but to defend the right and interests of the subject.